

## Конкурс «Слаўная кампанія: рэАНІМАцыя»

### За «Успамінамі»

**Хто тыя людзі, што жылі амаль дзвесце гадоў таму? Якія ў іх былі мары, памкненні? Ці магчыма стварыць машыну часу, якая перанесла б нас у далёкае XIX стагоддзе? Здаецца, менавіта такі пасыл быў у арганізатараў конкурса «Слаўная кампанія: рэАНІМАцыя» — рэдакцыі часопіса «Маладосць», кафедры гісторыі беларускай літаратуры БДУ і Нацыянальнага інстытута адукацыі. У «слаўную кампанію» патрапілі: Вікенцій Равінскі, Ян Баршчэўскі, Ян Чачот, Франц Савіч, Вінцэнт Дунін–Марцінкевіч, Уладзіслаў Сыракомля, Вінцэсь Каратынскі, Пранціш Вуль, Кастусь Каліноўскі, Альгерд Абуховіч, Францішак Багушэвіч, Эліза Ажэшка, Зоф’я Манькоўская і Янка Лучына, — адораныя і неардынарныя асобы, якія прынеслі шмат карысці беларускаму народу. У такім разе, чаму я вырашыла пісаць менавіта ад імя Яна Чачота? У чым яго ўнікальнасць?**

*Тацяна Кохан*

Ян Чачот — выбітная фігура беларускага руху XIX стагоддзя, адзін з кіраўнікоў таёмнага таварыства філаматаў, менавіта ён сярод першых у той неспрыяльны перыяд паланізацыі і русіфікацыі пачаў пісаць па-беларуску, глыбока даследаваў фальклор, мову і гісторыю нашага краю, стварыў безліч вершаў, спрабаваў сябе ў прозе, публіцыстыцы і нават драматургіі, быў удзячным чытачом, зычлівым крытыкам і рэдактарам твораў знакамітага паэта Адама Міцкевіча. Як бачым, Ян Чачот быў дастаткова пладавіты пісьменнік, аднак, як гэта ні парадаксальна, не пакінуў пасля сябе ўспамінаў. Гэта тым больш дзіўна, бо традыцыйна менавіта яго лічылі «летапісцам» філамацкага жыцця. Захавалася мноства лістоў, у якіх Ян Чачот дэталёва апісваў розныя ўрачыстасці, сяброўскія сходы. Як здарылася, што літаратурная мода на напісанне мемуараў, якая захапіла і Эдварда Адынца, і Ігната Дамейку, і нават роднага брата Адама Міцкевіча — Францішка, — не кранула Яна Чачота? Ці ўсё—ткі ўспаміны існуюць і зараз пыляцца ў нейкім прыватным архіве? У мяне не ўзнікла пытанняў з жанрам, я адразу вырашыла, што гэта будзе літаратурная містыфікацыя.

Канцэпцыя твора, шчыра прызнацца, выкрышталізавалася з «ініцыяльнай» формулы «Успамінаў»: «Хачу распавесці табе пра пакручастыя сцяжыны майго лёсу, пра любыя майму сэрцу мясціны, пра дарагіх сяброў і мілую Зосю, пра наш час, поўны паэзіі і змагання!..» Падобная формула з адпаведнымі сэнсавымі варыяцыямі сустракаецца ва ўспамінах іншых людзей — фактычна, гэта той стрыжань, на які я арыентавалася, адбіраючы матэрыял.

Сапраўды, нашаму герою было пра што распавесці! Ён быў вучнем культавай Наваградскай дамініканскай школы, якая нагадвала маленькую аўтаномную рэспубліку, мела свой урад, «войска» і «суд». Менавіта гэтая школа назаўсёды звязала Чачота з Міцкевічам. Яшчэ адной ключавой вяхой Чачотавага жыцця стаў Віленскі ўніверсітэт, у якім працавалі найвыбітнейшыя навукоўцы таго часу: Ян і Анджэй Снядэцкія, Яўхім Лялевель, Лявон Бароўскі, Ігнат Даніловіч і іншыя — тыя людзі, якія далі моцны імпульс для сапраўднага пасіянарнага выбуху. Напэўна, гэта адзіны прэцэдэнт у гісторыі, калі ў адным месцы і практычна ў адзін час вучыліся столькі неардынарных творчых асоб: Адам Міцкевіч, Тамаш Зан, Антоні Эдвард Адынец, Ігнат Дамейка, Юзаф Кавалеўскі, Юзаф Яжоўскі. Выпадкова? Заканамерна! Спрыяльная глеба дала багаты плён.

Жыццё сяброў Яна Чачота было незайздроснае: пасля следства па справе філаматаў многія былі назаўсёды разлучаныя з Радзімай, аднак нават за мяжой яны прынеслі неўміручую славу краю. Трагічны лёс напаткаў і нашага героя. Ён перажыў дзесяцігадовую высылку ў аддаленыя губерні Расіі, што моцна надламала яго здароўе, пазбавіла надзеі на сям'ю, выракла на беднасць і нястачы. Аднак, нягледзячы на ўсе цяжкасці і выпрабаванні, Ян Чачот застаўся самотным падзвіжнікам, які не здрадзіў Радзіме, сябрам і Зосі.

Для мяне гэты праект — сапраўдная рэанімацыя, другое жыццё для існуючых тэкстаў вядомага аўтара. Псеўдааўтабіяграфія — цэнтон, які складаецца з рэальных лістоў, успамінаў сучаснікаў, Чачотавых вершаў. Многія факты, шырокавядомыя, знаходзіліся на паверхні, іншыя — вынік пошукавай працы, а гэта заўсёды маленькі дэтэктыў. Таму праца над «Успамінамі...» — займальная прыгода, якая найперш захапіла мяне сваёй авантурнасцю. І нягледзячы на тое, што я імкнулася ісці ад факта да тэксту, многае засталася па-за межамі «Успамінаў»: рэўнасць да Адама Міцкевіча, сваркі з Тамашам Занам у высылцы і іншыя эпізоды, якія дадалі б перцу ў салодкі твор... Аднак, як вядома, найлепшы спосаб выправіць памылкі маладосці — напісаць успаміны. Рэдка сустранеш аўтара, які гатовы напісаць пра сябе горкую праўду. Мой герой не стаў выключэннем.

Мне хацелася, каб чытач убачыў свет вачыма Яна Чачота, таму мінскія, варшаўскія ўспаміны, эпізоды з філамацкага жыцця і высылка — гэты сапраўдныя лісты, якія Кастусь Цвірка пераклаў і змясціў у томіку «Выбраныя творы» — у кнізе, што ў 1996 годзе адкрыла шыкоўную калекцыю «Беларускага кнігазбору». Іншыя лісты Чачотавага аўтарства, змешчаныя ў ёй, пераклаў вядомы гісторык літаратуры Генадзь Кісялёў. Праліць святло на перыяд высылкі дапамагла кніга польскага навукоўцы С. Свіркі «Побач з Міцкевічам, альбо Жыццё і творчасць Яна Чачота» («Z Mickiewiczem pod rękę czyli Życie i twórczość Jana Czeczota»). Можна сказаць, што я карысталася non-fiction метадам стварэння тэкстаў на аснове пераасэнсавання дакументальных сведчанняў, аб'яднаных скразной тэмай Чачотавага лёсу, падпарадкаванага руху самога жыцця ад нараджэння да смерці.

Таму праўдзівая інфармацыя, запазычаная з розных крыніц, існуе ва «Успамінах» у якасці фактаў–вобразаў. Мая ж задача палягала ў кампанаванні дакументальнага матэрыялу. Спадзяюся, што гэтая спроба напісання псеўдаатабіяграфіі будзе карыснай для стварэння далейшага больш дэталёвага літаратурнага партрэта Яна Чачота.

\*\*\*

Конкурсны твор Таццяны Кохан «Успаміны», прысвечаны Яну Чачоту, трапіў у лік лаўрэацкіх і прыняты ў зборнік, які рыхтуецца да друку.